

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ

ΗΘΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

ΕΡΓΑΣΙΑ ΜΕ ΘΕΜΑ:

Immanuel Kant

Τα Θεμέλια Της Μεταφυσικής Των Ηθών
(2^ο Κεφάλαιο)

του **Νικολάου Μ. Σμυρνάκη**
Α.Μ: **240067**

Διδάσκων καθηγητής:
Θεοδόσιος Ν. Πελεgrίνης

Αθήνα, 2005

Μετά το πέραςμα από την κοινή γνώση περί ηθικότητας στη φιλοσοφική γνώση περί ηθικότητας, ο Καντ θα επιχειρήσει τη μετάβαση από την λαϊκή ηθική φιλοσοφία στη μεταφυσική των ηθών. Δεν αποκλείει την εμπειρία ως πηγή έλλειψης ηθικών αξιωμάτων όμως, τα αξιώματα που πηγάζουν από αυτή είναι κίβδηλα. Η εμπειρία πείθει τον Καντ για την ανυπαρξία αντικειμενικών αξιωμάτων της ηθικής. Δεν μπορούμε να βρούμε ένα αντικειμενικό κριτήριο για την ηθική αξία των πραγμάτων μέσα στον κόσμο. Αναφέρει συγκεκριμένα ότι οι περισσότερες πράξεις μας φαίνεται να γίνονται από καθήκον αλλά στην πραγματικότητα παρακινούνται από τη φιλαυτία μας. Για τον εαυτό τους νοιάζονται οι άνθρωποι και όχι για το καθήκον και οι πράξεις τους γίνονται για να εξυπηρετήσουν τα συμφέροντά τους και όχι από καθήκον.

Αλλού θα πρέπει να αναζητήσουμε, λέει ο Καντ, τα αντικειμενικά αξιώματα της ηθικής. Οι ηθικές αρχές δεν συνάγονται **a posteriori** (δηλ. αφού κρίνουμε αν υπάρχουν στην εμπειρία, τότε να συνάγουμε τις ηθικές αρχές), αλλά τίθενται **a priori** (δηλ. διατυπώνουμε από πριν τις ηθικές αρχές και μετά ζητάμε να βρούμε την επαλήθευσή τους στην εμπειρία), γιατί αναφέρονται όχι στο γιατί γίνεται ή θα γίνει κάτι αλλά σε οτιδήποτε πρέπει να γίνει. Αυτές οι ηθικές αρχές θα πρέπει να αναζητηθούν σε μία Μεταφυσική¹ των ηθών και αφού θεμελιωθούν εκεί, τότε μόνο να εκκλαίκευτούν για να μπορέσουν να γίνουν κτήμα του λαού.

Ο Καντ συνεχίζει την πραγματεία του μιλώντας για τη θέληση. Θέληση είναι η ικανότητα να εκλέγει κάθε έλλογο όν εκείνο μόνο που η λογική, ανεξάρτητα από κάθε ροπή, αναγνωρίζει ως πρακτικά αναγκαίο, ως καλό. Καθαρή θέληση έχουμε όταν επιλέγουμε να κάνουμε κάποια πράξη, άσχετα με το αν είναι αντίθετη προς τα συμφέροντά μας ή όχι. Η καθαρή θέληση θα πρέπει να διαθέτει αυτονομία, να νομοθετεί δηλαδή η ίδια και έπειτα να υποτάσσεται στους νόμους αυτούς που η ίδια έχει θέσει. Η αυτονομία αυτή της καθαρής θέλησης αποτελεί ανώτατο αξίωμα της ηθικότητας και καθορίζει τον εξαναγκασμό ή τη συμφωνία της θέλησης σε σχέση με τον αντικειμενικό νόμο που θα προκύψει. Η σχέση αυτή, ενός αντικειμενικού νόμου της λογικής προς μια θέληση, δηλώνεται, σύμφωνα με τον Καντ, με τις προστακτικές,

Δύο μορφές προστακτικής διακρίνει ο Καντ :τις **υποθετικές** και τις **κατηγορικές** προστακτικές. Η υποθετική προστακτική, μας προτάζει να κάνουμε μια πράξη, η οποία είναι το αναγκαίο μέσο για την επίτευξη κάποιου σκοπού, που επιθυμούμε. Αντίθετα, η κατηγορική προσταγή, μας επιτάσσει να πράξουμε κάτι που είναι αναγκαίο καθ' αυτό

¹Immanuel Kant *Τα θεμέλια της Μεταφυσικής των Ηθών*, μεταφ. Γιάννη Τζαβάρα, Αθήνα 1984, εκδ. Δωδώνη, σελ 56 σημ. 68: Κατά τον Καντ η Μεταφυσική ασχολείται με εκείνες τις γνώσεις, που μπορούν να επικυρωθούν από την εμπειρία, έστω κι αν είναι απριωρικές (δηλαδή γνώσεις που δεν κατάγονται από την εμπειρία).

ανεξάρτητα με οποιονδήποτε, πέρα από αυτό, σκοπό. Προχωρεί στον διαχωρισμό τριών πρακτικών αρχών:

i) κανόνες της επιδεξιότητας, (προστακτικές τεχνικές)όπου εξετάζεται το τι πρέπει κανείς να κάνει , για να πετύχει το σκοπό του.

ii) συμβουλές της σύνεσης (πραγματιστικές τεχνικές),τα παραγγέλματα δηλαδή που δίνονται στον συνετό άνθρωπο για να πραγματοποιήσει τον σκοπό του(τον σκοπό της ευτυχίας που είναι πραγματικός για όλα τα έλλογα όντα, από φυσική αναγκαιότητα) και

iii)προσταγές(νόμους) της ηθικότητας (ηθικές τεχνικές) ,που πρέπει να τις εκτελούμε ακόμα κι αν οι ροπές μας εναντιώνονται. Οι κανόνες επιδεξιότητας και οι συμβουλές της σύνεσης, υπάγονται στην κατηγορία των υποθετικών προστακτικών. Οι προσταγές(νόμοι) της ηθικής, υπάγονται στην κατηγορία των κατηγορικών προστακτικών.

Ο Καντ υποστηρίζει πως ο αναγκασμός της βούλησης μπορεί να αποδοθεί είτε με αναλυτικές προτάσεις (δηλ. με προτάσεις που είναι αληθείς, γιατί η άρνησή τους συνεπάγεται αντίφαση) ,είτε με συνθετικές προτάσεις (με προτάσεις δηλαδή που είναι αληθείς, γιατί υπάρχει απόδειξη για την αλήθεια τους). Στην περίπτωση των υποθετικών προστακτικών, ο αναγκασμός της βούλησης καθορίζεται από αναλυτικές προτάσεις, ενώ στην περίπτωση των κατηγορικών προστακτικών καθορίζεται από συνθετικές προτάσεις. Η αντικειμενική αναγκαιότητα των υποθετικών προστακτικών βασίζεται σε κάποια προϋπόθεση ενώ η αντικειμενική αναγκαιότητα της κατηγορικής προστακτικής δεν βασίζεται σε καμία προϋπόθεση (είναι καθαυτή αναγκαία, δεν βασίζεται σε καμία άλλη αιτία) και δεν μπορούμε να την αποδείξουμε με κανένα παράδειγμα, δηλαδή εμπειρικά. Ακόμη και η προσταγή<<δεν πρέπει να δίνεις ψεύτικες υποσχέσεις >>ενώ επιφανειακά φαίνεται να είναι κατηγορική, μπορεί κάλλιστα να είναι και υποθετική. Αυτό συμβαίνει γιατί ίσως να υπάρχει κάποιο κίνητρο το οποίο δεν φαίνεται. Είναι δυνατόν δηλαδή να χρησιμοποιείται αυτή η προσταγή ως μέσον για την επίτευξη κάποιου άλλου σκοπού:<<δεν πρέπει να δίνεις ψεύτικες υποσχέσεις>> γιατί όταν αυτό αποκαλυφθεί θα χάσουν οι άλλοι την εμπιστοσύνη τους προς εσένα. Φαίνεται αμέσως ότι είναι υποθετική η προστακτική αυτή(δεν πρέπει να δίνεις ψεύτικες υποσχέσεις) γιατί το κίνητρο της πράξης αυτής είναι η αποφυγή άλλου κακού(γιατί όταν αυτό αποκαλυφθεί θα χάσουν οι άλλοι την εμπιστοσύνη τους προς εσένα).Η δυνατότητα μιας κατηγορικής προστακτικής επομένως, θα πρέπει να ερευνηθεί, κατά τον Καντ, εντελώς a priori, ανεξάρτητα από κάθε εμπειρία.. Κι αυτό γιατί η εμπειρία δεν μπορεί να μας πείσει για την

ανυπαρξία μιας άλλης αιτίας ,πίσω από κάθε θέληση(υποκινούμενη από ορισμένη προστακτική).

Όταν σκέπτομαι, λέει ο Καντ, μια κατηγορική προσταγή, ξέρω αμέσως τι περιλαμβάνει. Εκτός από τον ηθικό νόμο, περιλαμβάνει μόνο την αναγκαιότητα να συμφωνεί ο γνώμονας, το υποκειμενικό δηλαδή κίνητρο, με το νόμο. Αφού ο νόμος είναι απόλυτος και δεν περιορίζεται από καμιά καθοριστική συνθήκη, συνεχίζει ο Καντ, δε μένει παρά η καθολικότητα του νόμου, με τον οποίο πρέπει να συμφωνεί ο γνώμονας των πράξεών και αυτή τη συμφωνία, η προστακτική μας παρουσιάζει ως αναγκαία. Υπάρχει λοιπόν μόνο μία κατηγορική προστακτική: <<Πράττε μόνο σύμφωνα με ένα τέτοιο γνώμονα, μέσω του οποίου μπορείς συνάμα να θέλεις , αυτός ο γνώμονας να γίνει καθολικός νόμος.>>Μετά τη διατύπωση της κατηγορικής προσταγής, παραθέτει παραδείγματα ,στα οποία εξετάζει την κατηγορική αυτή προσταγή σε σχέση με το καθήκον και καταλήγει στο ότι ο ανώτατος κανόνας με τον οποίο κρίνονται ηθικά οι πράξεις μας είναι το εξής:<<Πρέπει να μπορούμε να θέλουμε, ο γνώμονας της πράξης μας να γίνει καθολικός νόμος>>.

Παρατηρεί ότι σε κάθε παράβαση του καθήκοντος, σε καμία περίπτωση δεν θα θέλαμε ο γνώμονάς μας να καταστεί καθολικός νόμος και μάλιστα θέλουμε να παραμείνει καθολικός νόμος το αντίθετο του γνώμονά μας. Επίσης συμπεραίνει ότι, αν το καθήκον είναι μία έννοια με βαρύτητα και νομοθετική δύναμη πάνω στις πράξεις μας, μπορεί να εκφραστεί μόνο με κατηγορικές προσταγές. Ορισμένες φορές όμως, χωρίς να αμφισβητούμε την ισχύ της κατηγορικής προσταγής, ολισθαίνουμε σε εξαιρέσεις για χάρη του εαυτού μας ,προκειμένου να ικανοποιήσουμε τη ροπή μας. Περνάμε δηλαδή από μια καθολικότητα του νόμου(ισχύει πάντα) σε μια απλή γενικότητα, (ισχύει στις περισσότερες περιπτώσεις).Αυτό μας δίνει την ελευθερία να επιτρέψουμε στον εαυτό μας κάποιες εξαιρέσεις στον κανόνα.

Κατόπιν προχωρεί στη διαπίστωση ότι δεν είναι δυνατόν να αναζητήσουμε ένα αντικειμενικό αξίωμα, σύμφωνα με το οποίο είμαστε υποχρεωμένοι να πράττουμε, μέσα στην ιδιαίτερη σύσταση της ανθρώπινης φύσης Συνεχίζει ισχυριζόμενος ότι ο άνθρωπος και γενικά κάθε έλλογο όν υπάρχει ως αυτοσκοπός και όχι απλά ως μέσον για την αυθαίρετη χρήση της τάδε ή δείνα θέλησης. Άρα η πρακτική προστακτική σχετικά με την ανθρώπινη θέληση, κατά τον Καντ, διατυπώνεται ως εξής:<<Πράττε έτσι, ώστε να χρησιμοποιείς την ανθρωπότητα, τόσο στο πρόσωπό σου όσο και στο πρόσωπο κάθε άλλου ανθρώπου, πάντα ταυτόχρονα ως σκοπό και ποτέ μόνο ως μέσον>>Ερευνά το αξίωμα αυτό στα ίδια παραδείγματα ,με τα οποία εξέτασε και το προηγούμενο και καταλήγει σε λογικά συμπεράσματα.

Το αξίωμα αυτό, λέει ο Καντ, δεν πηγάζει από την εμπειρία. Αυτό συμβαίνει γιατί αφενός είναι καθολικό(ισχύει για όλα τα έλλογα

όντα), άρα δεν μπορεί να είναι εμπειρικό και αφετέρου γιατί δεν παρουσιάζει την ανθρωπότητα ως αντικείμενο το οποίο θέτουμε εμείς οι ίδιοι ως σκοπό, αλλά ως αντικειμενικό σκοπό. Αυτός ο σκοπός, οποιουσδήποτε σκοπούς κι αν έχουμε, συγκροτεί ως νόμος τον ανώτατο περιοριστικό όρο κάθε υποκειμενικού σκοπού. Συνεπώς πρέπει να πηγάζει από την καθαρή λογική. Σύμφωνα με τον συλλογισμό του και με τη διατύπωση του πρώτου αξιώματος :<<Πράττε μόνο σύμφωνα με ένα τέτοιο γνώμονα, μέσω του οποίου μπορείς συνάμα να θέλεις, αυτός ο γνώμονας να γίνει καθολικός νόμος.>>, το αντικειμενικό θεμέλιο κάθε πρακτικής νομοθεσίας είναι ο **κανόνας** και η καθολικότητά του, η οποία καθιστά τον κανόνα ικανό να αποτελέσει νόμο. Το υποκειμενικό θεμέλιο είναι ο **σκοπός**. Σύμφωνα με το δεύτερο αξίωμα, :<<Πράττε έτσι, ώστε να χρησιμοποιείς την ανθρωπότητα, τόσο στο πρόσωπό σου όσο και στο πρόσωπο κάθε άλλου ανθρώπου, πάντα ταυτόχρονα ως σκοπό και ποτέ μόνο ως μέσον>> το υποκείμενο όλων των σκοπών είναι κάθε έλλογο όν ως αυτοσκοπός. Από όλα αυτά, ο Καντ καταλήγει σε ένα πρακτικό αξίωμα της θέλησης ,ως ανώτατη συνθήκη για τη δυνατότητα μιας συμφωνίας της θέλησης με την καθολική πρακτική λογική:στην ιδέα ότι <<η θέληση κάθε έλλογου όντος είναι ένας καθολικός νομοθέτης>>

Φαίνεται εδώ καθαρά ότι αυτό το αξίωμα της θέλησης είναι στην ουσία μια ενοποίηση των δύο προηγούμενων αξιωμάτων. Η θέληση εμφανίζεται να υποτάσσεται στο νόμο με τέτοιο τρόπο, ώστε πρέπει να θεωρηθεί και ως νομοθέτης και μόνο εξαιτίας τούτου υποτάσσεται στο νόμο. Ενώ μέχρι αυτό το σημείο η θέληση έπαιζε ένα ρόλο ελεγκτικό των προθέσεων της για να επιτευχθεί η νομιμότητά τους, τώρα τη βλέπουμε να έχει ένα ρόλο νομοθετικό. Η θέληση με λίγα λόγια υποτάσσεται στο νόμο που η ίδια θέτει και μόνο επειδή αυτός είναι δημιουργημά της, του υποτάσσεται. Εδώ έγκειται, κατά τον Καντ, το σφάλμα στο οποίο υπέπεσαν όλοι όσοι προσπάθησαν να ανακαλύψουν το αξίωμα της ηθικότητας αλλά δεν τα κατάφεραν. Έβλεπαν, λέει χαρακτηριστικά ο Καντ, τον άνθρωπο του καθήκοντος να βρίσκεται στα δεσμά του νόμου. Δεν σκέφτηκαν όμως, ότι αυτός είναι υποταγμένος μόνο σε ότι ο ίδιος έχει θέσει ως καθολικό νόμο και ότι είναι υποχρεωμένος να πράττει σύμφωνα μόνο με τη δική του θέληση. Διορθώνει λοιπόν ο Καντ το σφάλμα αυτών, εισάγοντας την αυτονομία της θέλησης για όλα τα έλλογα όντα.

Έπειτα από την επικύρωση της θέλησης ως απαραίτητο θεμέλιο της ηθικότητας κάνει λόγο για ένα ιδεώδες **κράτος σκοπών** όπου όλα τα έλλογα όντα υπόκεινται στο νόμο, ότι δεν πρέπει ποτέ να θεωρούν τον εαυτό τους και τα άλλα έλλογα όντα μόνο ως μέσα αλλά πάντα ταυτόχρονα και ως αυτοσκοπούς. Τα μέλη του κράτους των σκοπών είναι και καθολικοί νομοθέτες αλλά και αυτοϋποταγμένοι σε αυτούς τους νόμους. Κάθε τι μέσα σ'αυτό το κράτος σκοπών έχει μια **τιμή** και

μια **αξιοπρέπεια**. Ότι έχει μια τιμή, μπορεί να αντικατασταθεί από ένα άλλο ισότιμό του. Ότι είναι υπεράνω κάθε τιμής και συνεπώς δεν έχει κανένα ισότιμό του, αυτό έχει αξιοπρέπεια. Ότι σχετίζεται με τις γενικές ανθρώπινες ροπές και ανάγκες έχει μια **αγοραστική τιμή**. Εκείνο όμως που δεν προϋποθέτει καμία ανάγκη, αλλά ανταποκρίνεται σε κάποια ψυχική διάθεση έχει μια **αισθηματική τιμή**. Η αγοραστική και η αισθηματική τιμή έχουν σχετική αξία. Η αξιοπρέπεια έχει εσωτερική αξία. Μόνο η ηθικότητα και η ηθική ανθρωπότητα, λέει ο Καντ, έχουν αξιοπρέπεια, άρα εσωτερική καθολική αξία., αφού η ηθικότητα των πράξεων μας κρίνεται και αποκτά αξία από εσωτερικές έννοιες ,τους υποκειμενικούς μας γνώμονες βάση των οποίων πράττουμε, εφόσον εκείνοι μπορούν να καταστούν καθολικοί νόμοι. .

Πλησιάζοντας προς το τέλος του δευτέρου κεφαλαίου των "Θεμελίων της Μεταφυσικής των Ηθών", ο Καντ παρατηρεί, ότι ενώ η αυτονομία της θέλησης προσφέρει τα αληθινά ηθικά αξιώματα, η ετερονομία της θέλησης είναι πηγή όλων των κίβδηλων αξιωμάτων της ηθικότητας. Η θέληση δηλαδή, όταν ζητά το νόμο πέρα από τον εαυτό της, στα αντικείμενά της, πάντα ετερονομείται. Στην περίπτωση αυτή δεν δίνει η θέληση το νόμο στον εαυτό της, αλλά το αντικείμενό της(ο εκάστοτε υποκειμενικός σκοπός της). Αυτή η σχέση υποκειμενικού σκοπού και θέλησης, είναι πηγή μόνο υποθετικών προστακτικών (π.χ<<πρέπει να μη λέω ψέματα , εάν θέλω να διατηρήσω την υπόληψή μου>>). Η αφαίρεση όλων των υποκειμενικών σκοπών, έτσι ώστε να μην έχουν καμία επίδραση πάνω στη θέληση, μας δίνει την αληθινή πηγή των αξιωμάτων της ηθικότητας, απ'όπου πηγάζει η κατηγορική προστακτική (π.χ <<οφείλω να μη λέω ψέματα, ακόμα κι αν τα ψέματα δεν πρόκειται να μου επιφέρουν καμία βλάβη>>).

Συνεχίζοντας, ταξινομεί τα κίβδηλα ηθικά αξιώματα που μπορούν να πηγάζουν από την έννοια της ετερονομίας., λέγοντας ότι είναι είτε **εμπειρικά** (πηγάζουν από το αξίωμα της ευτυχίας και στηρίζονται στο φυσικό ή στο ηθικό αίσθημα) είτε **ορθολογικά** (πηγάζουν από το αξίωμα της τελειότητας και στηρίζονται ή στην ορθολογική έννοια της ηθικής τελειότητας, ως ενδεχόμενου αποτελέσματος είτε στην έννοια μιας αυθύπαρκτης τελειότητας, τη θέληση του θεού.). Τα εμπειρικά αξιώματα, δεν μπορούν να θεμελιώσουν ποτέ, λέει ο Καντ ηθικούς νόμους, γιατί δεν μπορούν να έχουν καθολικότητα, απαραίτητο θεμέλιο για την ισχύ του ηθικού νόμου. Από τη στιγμή που τα εμπειρικά αξιώματα αντλούν το θεμέλιό τους από την ιδιόμορφη σύσταση της ανθρώπινης φύσης, εκλείπει το στοιχείο της καθολικότητας άρα η θεμελίωση ενός ηθικού νόμου είναι αδύνατη. Απορρίπτει το αξίωμα της ατομικής ευτυχίας καθώς και το ηθικό αίσθημα, στο οποίο στηρίζονται τα εμπειρικά αξιώματα, γιατί δεν μπορούν να δώσουν ένα καθολικό αξίωμα της ηθικότητας. Απορρίπτει επίσης και τα ορθολογικά αξιώματα, επειδή και

αυτά, όπως και τα θεμέλιά του (η οντολογική έννοια της τελειότητας και η θεολογική έννοια της τελειότητας), ορθώνουν ως κύριο θεμέλιο της ηθικότητας την ετερονομία της θέλησης.

Όταν επομένως, συνεχίζει ο Καντ, τεθεί ως θεμέλιο της ηθικότητας ένα αντικείμενο της θέλησης, ένας υποκειμενικός δηλαδή σκοπός για να της καθορίσει τον κανόνα των πράξεων της, αυτός ο κανόνας είναι ετερονομία. Στην περίπτωση αυτή, η προστακτική είναι σχετική και όχι κατηγορική. Προστάζει υπό όρους και όχι καθολικά. Η θέληση δεν υποτάσσεται σ' αυτό που η ίδια θέτει ως επιδίωξή της, αλλά σε έναν νόμο που τίθεται από παράγοντες έξω από αυτή π.χ. *‘πρέπει να πράξω έτσι, επειδή θέλω αυτό το αντικείμενο’*. Μια απόλυτα καλή θέληση, καταλήγει ο Καντ, της οποίας το αξίωμα πρέπει να είναι μια κατηγορική προσταγή, είναι εντελώς ανεξάρτητη από όλα τα αντικείμενα (από όλους τους υποκειμενικούς σκοπούς). Ο μόνος νόμος τον οποίο αυτοεπιβάλλει στον εαυτό της η θέληση κάθε έλλογου όντος, είναι το να αναχθεί ο γνώμονας κάθε καλής θέλησης σε καθολικό νόμο. Μόνο η **αυτονομία** της θέλησης εξασφαλίζει την ηθικότητα των πράξεων και αποτελεί θεμέλιο της ηθικότητας. Έτσι, κλείνει το δεύτερο κεφάλαιο του βιβλίου αυτού ο Καντ και με την προαναγγελία της απόδειξης στο επόμενο κεφάλαιο, ότι η ηθικότητα δεν είναι μια χίμαιρα και αυτό θα φανεί μέσω μιας κριτικής της καθαρής πρακτικής λογικής.

Ο Καντ επιχειρεί να ξεπεράσει τον ορθολογισμό της σχολής του Wolf, που έβλεπε μέσα στην ηθική ζωή μόνο την πειθαρχία για να καταλήξει σε μια σύνθεση αυτής της πειθαρχίας με την ελευθερία που έβλεπε ο Rousseau στην ηθική ζωή. Στη Μεταφυσική των ηθών, φαίνεται η σύνθεση αυτή, αφού μιλάει για **πειθαρχία** και υπακοή στο νόμο που η ίδια η βούληση θέτει στον εαυτό της και αυτή ακριβώς η πειθαρχία, εξασφαλίζει την **ελευθερία** της βούλησης. Οι νόμοι αυτοί τίθενται **a priori**. Η έννοια **a priori** πηγάζει από την Πλατωνική θεωρία της ανάμνησης. Ο Πλάτων όμως, αποκόβεται εντελώς από την εμπειρία και ισχυρίζεται ότι τίποτα δεν μπορούμε να γνωρίσουμε πραγματικά. Το σφάλμα του Πλάτωνα θεραπεύει ο Καντ, ισχυριζόμενος ότι υπάρχουν **a priori** αρχές στον άνθρωπο, που καθορίζουν τι πρέπει να γίνει, ή τι θα γίνει(έγινε, γίνεται) αλλά πρέπει να επικυρωθούν από την εμπειρία. Η Μεταφυσική, κατά τον Καντ, ασχολείται με τις γνώσεις εκείνες που μπορούν να επικυρωθούν από την εμπειρία, έστω και αν είναι απριωρικές (γνώσεις δηλαδή που δεν κατάγονται από την εμπειρία). Δεν μπορούμε να απορρίψουμε την εμπειρία εντελώς, όπως έκανε ο Πλάτων.

Όσον αφορά στην αυτονομία της θέλησης κάθε έλλογου όντος και στο ότι δεν υπάρχει καθαρή βούληση χωρίς ελευθερία,, ο Καντ έχει επηρεαστεί κατά πολύ από τον J.J. Rousseau. Ο Καντ λέει χαρακτηριστικά ότι ελεύθερη βούληση και βούληση κάτω από ηθικούς νόμους είναι το ίδιο πράγμα. Ο Rousseau υποστηρίζει << η αρχή κάθε

πράξης είναι μέσα στη θέληση ενός ελεύθερου όντος. Δεν θα μπορούσαμε να ανατρέξουμε πιο πέρα. Δεν υπάρχει αληθινή βούληση χωρίς ελευθερία>>². Ο Rousseau τον έχει κυριολεκτικά γοητέψει, τον έχει κάνει να αναθεωρήσει εντελώς τις αυστηρά ορθολογικές πεποιθήσεις του, τις οποίες είχε καλλιεργήσει μέσα του η ορθολογική του αγωγή.

Δύο κυρίως είναι οι μεγάλες οφειλές της πρακτικής φιλοσοφίας του Καντ στον Rousseau:

i) η διαστολή της ηθικής από τη θεωρητική συνείδηση, του πρακτικού από το θεωρητικό λόγο³. Ο Rousseau γράφει: <<η συνείδηση δε μας λέγει πάντα την αλήθεια των πραγμάτων, αλλά τον κανόνα των καθηκόντων μας. Δεν μας υπαγορεύει εκείνο που πρέπει να σκεπτόμαστε αλλά εκείνο που πρέπει να πράττουμε. Δεν μας μαθαίνει να σκεπτόμαστε καλά αλλά να πράττουμε καλά>>⁴.

ii) ο ορισμός της ελευθερίας σαν υπακοής σ'ένα νόμο που έχει θέση η ίδια η βούληση. Μόνο η ηθική ελευθερία, γράφει ο Rousseau, είναι εκείνη που κάνει τον άνθρωπο αληθινό κύριο του εαυτού του. Σκοπός τελικός της ιστορικής προόδου είναι, συνεχίζει ο Rousseau, η ίδρυση μιας πολιτείας που με τους νόμους της θα εξασφαλίζει την ελευθερία του ατόμου. Τους νόμους τους θέτει η πολιτική βούληση του συνόλου, εκφραζόμενη από τον άξιο ηγέτη και νομοθέτη. Όχι μόνο αντίθεση δεν μπορεί να υπάρξει ανάμεσα στην έννοια της ελευθερίας και στην πράξη της υπακοής σ'αυτούς τους νόμους, αλλά ίσα ίσα, με την υπακοή στους νόμους κατοχυρώνεται αυτή η ίδια η ελευθερία.⁵ Το σχήμα αυτό θα βοηθήσει τον Καντ να συναρμολογήσει βασικές έννοιες της πρακτικής του φιλοσοφίας και να καταλήξει στη διαμόρφωση της περίφημης έννοιας της καντιανής Ηθικής: της έννοιας της αυτόνομης βούλησης, την έννοια της βούλησης σαν a priori νομοθετούσας εξουσίας.⁶

Πολλές ήταν οι επικρίσεις για την ηθική φιλοσοφία του Καντ. Στο συγκεκριμένο έργο του που εξετάζουμε, υποστήριξαν ότι πίσω από τη θαυμάσια εννοιολογική της κατασκευή, η φιλοσοφία του Καντ πέφτει σε μια ταυτολογία. Ξεκινάει δηλαδή από την αντίληψη ότι η αρχή της ηθικότητας, για να έχει μεγαλείο και αίγλη ο ηθικός βίος του ανθρώπου ως όντος προνομιούχου μέσα στη σφαίρα της δημιουργίας, πρέπει να είναι κάτι **καθολικό** και **αναγκαίο**. Έπειτα, όταν φτάνει στο ερώτημα 'τι προστάζει ο νόμος', που απορρέει από τον πρακτικό λόγο, καταλήγει στο συμπέρασμα ότι ο Νόμος παραγγέλλει να θέλουμε οι κανόνες της διαγωγής μας να έχουν καθολικότητα και αναγκαιότητα. Φτάνει δηλαδή

² J.J.Rousseau *Emile ou de l'éducation* (Paris-F.Didot 1867)σελ.331-332

³ Παπανούτσος, Ε. :*Ηθική, Ίκαρος Αθήνα 1949*

⁴ *Julie ou la Nouvelle Heloise*, p. VI, l. 8(Oeuvres, Didier, τόμ. II. σελ.327)

⁵ *Le contrat social*, l. I, ch. VIII (Oeuvres, Didier, τόμ. V, σελ. 41)

⁶ Παπανούτσος, Ε. :*Ηθική, Ίκαρος Αθήνα 1949*

σε ένα συμπέρασμα που περιέχει ό τι και το αίτημα που θέσαμε στην αφετηρία

Ο Hegel, μια από τις πιο σημαντικές και αξιοπρόσεκτες φιγούρες στην ιστορία της φιλοσοφίας, αναφέρει χαρακτηριστικά: <<ό τι μπορούμε να αντλήσουμε από τον πρακτικό Λόγο, είναι η μορφή του νόμου. Δηλαδή, το παράγγελμα να θέλουμε οι κανόνες της διαγωγής μας να είναι αναγκαίοι και καθολικοί για να έχουν το κύρος του νόμου Έτσι όμως δε μαθαίνουμε ποιοι πρέπει να είναι αυτοί οι κανόνες αλλά τι να είναι-καθολικοί και αναγκαίοι. Δεν μας δίνεται το ζητούμενο ουσιαστικό αλλά τα επίθετά του. Δεν μας δίνεται η ουσία της ηθικότητας αλλά η μορφή της. Ο κατηγορικός προσταγμός του Καντ μπορεί να είναι αρχή της ηθικότητας αλλά και της ανηθικότητας. Ο ηθικός νόμος, όπως τον διατυπώνει ο Καντ, μας παραγγέλλει πώς πρέπει να ενεργούμε, είναι όμως ανίκανος να μας πει τι πρέπει να πράττουμε σε όλες τις περιστάσεις. Μας λέγει μάλλον τι δεν πρέπει να πράττουμε. Είναι λοιπόν απόλυτος μόνο αρνητικά. Από την αφηρημένη του ταυτότητα, προσπαθούμε μάταια να ανασύρουμε συγκεκριμένους διακαθορισμούς της ηθικής βούλησης>>.⁷

Πέραν της κριτικής που ασκήθηκε περί ταυτολογίας και φορμαλισμού της ηθικής φιλοσοφίας του Καντ, διατυπώθηκαν και επιχειρήματα εναντίον της διάκρισης των προστακτικών σε υποθετικές και κατηγορικές. Όπως αναφέραμε, ο Καντ είχε υποστηρίξει ότι, οι υποθετικές προστακτικές εκφράζονται με αναλυτικές προτάσεις(η άρνησή τους συνεπάγεται αντίφαση), ενώ οι κατηγορικές προστακτικές με συνθετικές προτάσεις(με προτάσεις δηλαδή που είναι αληθείς, γιατί υπάρχει απόδειξη για την αλήθεια τους). Αφορμή για το επιχείρημα εναντίον της καντιανής θεωρίας των αναλυτικών προτάσεων στάθηκε ο ορισμός τους από τον Καντ: <<το κατηγορούμενο B ανήκει στο υποκείμενο A, ως κάτι που περιέχεται στην έννοια A>>. Η έκφραση 'περιέχεται στην έννοια' θεωρήθηκε από τους επικριτές του ως έκφραση ψυχολογικού περιεχομένου και στην περίπτωση αυτή η άποψη του Καντ εμφανίζεται αυθαίρετη και πρέπει να απορριφθεί. Δηλαδή οι άνθρωποι αυθαίρετα, για ψυχολογικούς λόγους, μπορεί να θεωρούν ότι η έννοια του κατηγορουμένου μιας πρότασης **περιέχεται** στην έννοια του υποκειμένου της πρότασης. Έτσι μπορεί να εκλαμβάνουν ως αναλυτική μια πρόταση που στην πραγματικότητα είναι συνθετική. Ο Καντ όμως χρησιμοποίησε την έκφραση 'περιέχεται στην έννοια' με τη λογική σημασία της. Δηλαδή όταν λέει ότι 'μία ιδιότητα περιέχεται σε μια έννοια' δεν είναι τίποτα άλλο παρά ο απλός **ορισμός** της έννοιας αυτής (επεξηγηματικός ορισμός, ανάλυση του νοήματος)⁸. Άρα το επιχείρημα αυτό εναντίον του Καντ απορρίπτεται

⁷ Παπανούτσος, Ε. :*Ηθική, Τκαρος Αθήνα 1949*

⁸ Πελεγρίνης, Θεοδόσιος Ν. *Πώς είναι δυνατές οι προστακτικές*, Αθήνα

Επιχείρημα επίσης εναντίον της καντιανής έκθεσης για τις αναλυτικές προτάσεις, είναι και η καθαρά ονοματοκρατική θεωρία για τις αναλυτικές προτάσεις, που οι σύγχρονοι αναλυτικοί φιλόσοφοι διετύπωσαν. Οι προτάσεις για παράδειγμα 'ουδέν μη φωνήεν γράμμα είναι φωνήεν'(1) και 'ουδέν σύμφωνο είναι φωνήεν'(2) κατά τον Καντ είναι αναλυτικές. Για κάποιους σύγχρονους στοχαστές μόνο η πρόταση (1) είναι αναλυτική, επειδή αποτελεί μια **λογική αλήθεια**(παραμένει αληθής κάτω από οποιαδήποτε ερμηνεία των συστατικών της όρων). Κάποιος βέβαια θα μπορούσε να υποστηρίξει ότι και η πρόταση (2) μπορεί να μετατραπεί σε αναλυτική, σε λογική αλήθεια, αν αντικαταστήσουμε τους συστατικούς όρους της με τους συνώνυμους τους, δηλαδή αν για παράδειγμα αντικαταστήσουμε τον όρο 'σύμφωνο' με τον συνώνυμό του 'μη φωνήεν'⁹.

Οι Quine και Goodman, δύο σύγχρονοι στοχαστές, επιχειρούν να προσβάλλουν την χρήση της συνωνυμίας, ως μη νόμιμη λογικά. Ο Quine αναφέρει ότι είναι αδύνατον να αντικαταστήσουμε έναν όρο με ένα συνώνυμό του, σε κάθε πρόταση που τον συναντάμε, χωρίς να αλλάξει η τιμή της αληθείας(η αλήθεια ή το ψεύδος μιας πρότασης). Επίσης σύμφωνα με τις προτάσεις (1) και (2), οι όροι 'μη φωνήεν' και 'σύμφωνο' δεν είναι ισοδύναμοι, γιατί ο πρώτος περιλαμβάνει 8 γράμματα και ο δεύτερος 7. Επομένως και η πρόταση <<Το σύμφωνο έχει οκτώ γράμματα >>(αληθής) δεν είναι ισοδύναμη με την πρόταση <<Το μη φωνήεν έχει οκτώ γράμματα >>(ψευδής). Ο Goodman συμπληρώνει τον Quine και επισημαίνει ότι οι δύο γλωσσικές μορφές δεν μπορούν να είναι(λογικά) συνώνυμες, μόνο εάν έχουν και οι δύο την ίδια πρωτεύουσα προέκταση(τα αντικείμενα στα οποία αναφέρονται) και την ίδια δευτερεύουσα προέκταση(τυπωμένα γράμματα, παραστάσεις, σχέδια). Έτσι και οι όροι 'μη φωνήεν' και 'σύμφωνο' δεν είναι συνώνυμοι. Σύμφωνα λοιπόν με τα παραπάνω, οι Quine και Goodman, καταλήγουν να πουν ότι μόνον οι λογικές αλήθειες ή επαναληπτικές προτάσεις (ο όρος που δηλώνει το κατηγορούμενο μιας πρότασης επαναλαμβάνει τον όρο που δηλώνει το υποκείμενο αυτής της πρότασης π.χ 'ουδέν μη φωνήεν γράμμα είναι φωνήεν') είναι πράγματι αναλυτικές προτάσεις¹⁰.

Ωστόσο, τα επιχειρήματα των Quine και Goodman, δεν είναι τόσο ορθά, ώστε να μπορέσουν να προσβάλουν σε τέτοιο βαθμό την καντιανή θεωρία για τις αναλυτικές προτάσεις, ώστε αυτή να απορριφθεί ολοκληρωτικά. Το πρόβλημα των επιχειρημάτων βρίσκεται κατά πρώτον στη βάση τους. Το συμπέρασμά τους, ότι μόνο οι λογικές αλήθειες ή επαναληπτικές προτάσεις, αποτελούν αναλυτικές προτάσεις, έρχεται σε αντίφαση με τη θεωρία του Goodman περί συνωνυμίας των όρων 2

⁹ Πελεgrίνης, Θεοδόσιος Ν. Πώς είναι δυνατές οι προστακτικές, Αθήνα

¹⁰ Πελεgrίνης, Θεοδόσιος Ν. Πώς είναι δυνατές οι προστακτικές, Αθήνα

προτάσεων όταν έχουν ίδιες πρωτεύουσες και δευτερεύουσες προεκτάσεις. Αν δεχτούμε τη θεωρία αυτή, αυτομάτως παρατηρούμε την ανυπαρξία επαναληπτικών ή λογικά αληθών προτάσεων, άρα αναλυτικών προτάσεων. Έτσι στην πρόταση *‘ουδέν μη φωνήεν γράμμα είναι φωνήεν’*, δεν έχουμε επαναληπτική πρόταση, γιατί σύμφωνα με τη θεωρία του Goodman, η λέξη *φωνήεν* που βρίσκεται έκτη στη σειρά δεν έχει καμία σχέση με την λέξη *‘φωνήεν’* που βρίσκεται τρίτη. Δεν υπάρχει επανάληψη, ο όρος δηλαδή που δηλώνει το κατηγορούμενο δεν επαναλαμβάνει τον όρο που δηλώνει το υποκείμενο της πρότασης αυτής. Συνεπώς η πρόταση αυτή, σύμφωνα πάντοτε με τη θεωρία του Goodman, δεν είναι αναλυτική. Αν όμως υποθέσουμε, ότι η πρόταση αυτή δεν είναι αναλυτική, θα πρέπει να δεχθούμε ότι δεν υπάρχουν καθόλου αναλυτικές προτάσεις. Αυτή η ολοκληρωτική άρνηση για τη δυνατότητα τέτοιων προτάσεων γκρεμίζει το επιχείρημα του Goodman, αφού το επιχείρημα αυτό ορθώθηκε μόνο και μόνο για να κατοχυρωθεί η λογική δυνατότητα των αναλυτικών προτάσεων¹¹

Επίσης, το επιχείρημα των Goodman και Quine, ότι *‘δύο εκφράσεις δεν είναι συνώνυμες γιατί δύο εκφράσεις δεν μπορούν να έχουν το ίδιο νόημα’* εύκολα αντικρούεται όταν αναλογιστούμε το εξής: Αν η συνωνυμία είναι αδύνατη, όπως ισχυρίζονται οι δύο σύγχρονοι ονομαστικοί που προανέφερα, τότε το γεγονός ότι δύο εκφράσεις δεν είναι δυνατόν να έχουν το ίδιο νόημα, δεν σημαίνει ότι δεν είναι συνώνυμες. Γιατί, αν *δύο εκφράσεις που δεν έχουν το ίδιο νόημα* σημαίνει ότι οι δύο εκφράσεις δεν είναι συνώνυμες, τότε είναι σα να υποθέτουμε ότι η πρόταση *‘δύο εκφράσεις δεν είναι δυνατόν να έχουν το ίδιο νόημα’* είναι **συνώνυμη** με την πρόταση *‘δύο εκφράσεις δεν είναι συνώνυμες’*. Επομένως στην περίπτωση αυτή, γίνεται φανερό ότι κάνουμε χρήση της έννοιας της συνωνυμίας, που ο Quine και ο Goodman υπεστήριζαν ότι είναι αδύνατη ή νόθη¹²

Μολονότι η καντιανή ηθική θεωρία διατηρεί την ισχύ της απέναντι σε επιχειρήματα που διατυπώθηκαν εναντίον της, δεν θα μπορούσε να ισχυριστεί κανείς το ίδιο για τα επιχειρήματα που διατείνονται εναντίον της ιδέας της κατηγορικής προσταγής του Καντ, τα οποία πηγάζουν από τα ίδια του τα παραδείγματα. Συγκεκριμένα ο Καντ μας καλεί να φανταστούμε έναν ταλαίπωρο άνθρωπο, που οι δυσκολίες, οι αναποδιές της ζωής, τα βάσανα, ο πόνος, οι αρρώστιες, τον έχουν φέρει στο έσχατο σημείο απόγνωσης. Ο άνθρωπος αυτός σκέφτεται μήπως θα ήταν καλύτερα να αυτοκτονήσει ή μήπως αξίζει να ζει, παρόλες τις δυσκολίες. Θα πρέπει λοιπόν για να απαντήσει στο δίλημμα του πρέπει να σκεφτεί τι θα γινόταν αν όλοι οι άνθρωποι αποφάσιζαν να αυτοκτονήσουν. Προφανώς θα αφανιζόταν το ανθρώπινο γένος. Κανείς εχέφρων

¹¹ Πελεγρίνης, Θεοδόσιος Ν. *Πώς είναι δυνατές οι προστακτικές*, Αθήνα

¹² Πελεγρίνης, Θεοδόσιος Ν. *Πώς είναι δυνατές οι προστακτικές*, Αθήνα

άνθρωπος πιστεύει ότι είναι προτιμότερος ο αφανισμός από τη διατήρηση της ζωής. Έτσι οφείλει ν'αποποιηθεί την ιδέα του αυτοχειριασμού¹³

Στην περίπτωση αυτή, το κριτήριο επιλογής του δυστυχούς ανθρώπου δεν είναι η **καθαρή του βούληση**, κάτι δηλαδή, που ο ίδιος ανεξάρτητα από οτιδήποτε έξω από αυτήν, έκρινε σαν ηθικά σωστό, αλλά **μια σκοπιμότητα**-η σκοπιμότητα της διατήρησης του ανθρωπίνου γένους-, η οποία βρίσκεται έξω από την καθαρή μορφή της βούλησής του. Ουσιαστικά ο Καντ προτείνει κάτι το οποίον έρχεται σε ευθείαν αντίθεση με την ηθική θεωρία του για την κατηγορική προσταγή, σύμφωνα με την οποία το κίνητρο κάθε πράξης μας πρέπει να προέρχεται από εμάς τους ίδιους, από την καθαρή μας βούληση. Η ελλοχεύουσα αυτή αντίφαση στην ηθική θεωρία του Καντ, μας θέτει μοιραία ενώπιον του ερωτήματος: ποια είναι τελικώς τα κίνητρα της ηθικής συμπεριφοράς μας; οι καθαρές προθέσεις μας ή τα αποτελέσματά μας;¹⁴

Ακόμη κι αν το εγχείρημα του Καντ να θεμελιώσει ένα ηθικό σύστημα καθολικό για όλα τα έλλογα δεν είχε το επιθυμητό αποτέλεσμα, κανείς δεν μπορεί να αρνηθεί τη μεγάλη συμβολή του στην καθιέρωση της έννοιας του Νόμου. Η έννοια αυτή πριν από τον Καντ, σε καμία ηθική θεωρία δε σημειώνει την παρουσία της με τόση αυστηρότητα, ούτε προβάλλει την αυθεντία της με τόσο σθένος. Ύστερα από τον Καντ δε μπορεί πια να λείπει από κανένα ηθικό σύστημα.

¹³ Πελεgrίνης, Θεοδόσιος Ν. *Ηθική Φιλοσοφία*, 3^η έκδ., Αθήνα 1997

¹⁴ Πελεgrίνης, Θεοδόσιος Ν. *Ηθική Φιλοσοφία*, 3^η έκδ., Αθήνα 1997

